

TERMIN „EUCCHARISTIA” W PISMACH KLEMENSA ALEKSANDRYJSKIEGO

W niniejszym opracowaniu pragniemy zająć się wyłącznie rzeczownikem εὐχαριστία i związaną z nim problematyką, a nie zagadnieniem eucharystii w ogóle. Mówiąc wspólnie o eucharystii mamy zazwyczaj na uwadze zarówno ofiarę eucharystyczną, mszę św., jak i pokarm eucharystyczny, Chrystusa obecnego pod postaciami chleba i wina. Na określenie tak rozumianej eucharystii Klemens Aleksandryjski używa różnych oznaczeń. Mówiąc np. o chlebie eucharystycznym, używa m.in. takich określeń jak: "chleb niebian"¹, "mleko niebiańskie"², "mleko miłości"³, "pokarm niemowląt"⁴, "chleb Boży"⁵, "pokarm Pański"⁶, "winne grono"⁷. Dlatego śledzenie tylko jednego terminu "εὐχαριστία" i związanego z nią kontekstu, nie wyczerpuje w żadnym wypadku całej tematyki. Z założenia więc niniejszy artykuł przyjmuje takie zawężenie problematyki. Gdyby nawet dodatkowo zająć się analizą miejsc, gdzie występują formy czasownikowe od wyrazu εὐχαριστέω oraz przymiotnikowe i przysłówkowe od εὐχάριστος to i tak nie udałoby się zrekonstruować całej Klemensowej nauki o eucharystii. Autor bowiem nie podaje całościowego wykładu tej problematyki, cytowane zaś przez niego wypowiedzi są najczęściej okazjonalne, w wielu wypadkach dyskusyjne i niejasne.

W opracowaniu niniejszym głównie będzie chodzić o ustalenie zakresu semantycznego poszczególnych terminów εὐχαριστία, które w zależności od kontekstu bliższego i dalszego przyjmują dość nieoczekiwane znaczenia. Opierając się na tych badaniach zajmiemy się też sprawami doktrynalnymi na tyle jednak tylko, na ile będą one wynikały

-
- 1 Paidagogos /cytuje: Paed/ I 47, 1, GCS 12, 118: ἡ σὰρξ τοῦ κυρίου, ὁ ἄρτος τῶν οὐρανῶν.
  - 2 Hymanus Christi Salvatoris 41 n., w: Paed III, GCS 12, 292: Χριστὲ Ἰησοῦ, γάλα οὐράνιον.
  - 3 Paed I 43, 4, GCS 12, 116: τὸ γάλα τῆς ἀγάπης.
  - 4 Paed I 43, 2, GCS 12, 116: ἡ τροφή τῶν νηπίων.
  - 5 Paed I 46, 2, GCS 12, 117: ὁ ἄρτος τοῦ θεοῦ.
  - 6 Paed I 45, 1, GCS 12, 116: ἡ κυριακὴ τροφή.
  - 7 Paed I 47, 2-3, GCS 12, 118: ἡ στραφυλὶς.

bezpośrednio z badań semantycznych. Przy tym założeniu problematyka eucharystyczna wystąpi drugorzędnie, na pierwszy zaś plan wysunie się kwestia modlitwy dziękczynnej i dziękczynienia w ogóle, jako stałej dyspozycji psychicznej, wyróżniającej chrześcijan dojrzałych od tych, którzy nie osiągnęli jeszcze miłości doskonałej.

I. WYSTĘPOWANIE TERMINU εὐχαριστία W PISMACH KLEMENSA

L.p.	Miejsce ⁸	Forma	Znaczenie
1.	Strom I 5, 1, GCS 52, 5	εὐχαριστίαν	pokarm eucharystyczny - komunia św. /"rozdawanie eucharystii"/
2.	Strom III 2, 3, GCS 52, 196	ἡ εὐχαριστία	modlitwa dziękczynna
3.	Strom III 85, 1, GCS 52, 235	μετ'εὐχαριστίας 1 Tm 4, 1-3	"z wdzięcznością" /dziękczynieniem/
4.	Strom III 85, 1, GCS 52, 235	μετ'εὐχαριστίας 1 Tm 4, 1-3	"z wdzięcznością" /dziękczynieniem/
5.	Strom III 85, 2, GCS 52, 235	μετ'εὐχαριστίας 1 Tm 4, 4; Rz 14, 6	"z wdzięcznością" /dziękczynieniem/
6.	Strom III 85, 2, GCS 52, 235	μετ'εὐχαριστίας 1 Tm 4, 4; Rz 14, 6	"z wdzięcznością" /dziękczynieniem/
7.	Strom III 95, 3 GCS 52, 240	μετ'εὐχαριστίας 1 Tm 4, 4	"z wdzięcznością" /dziękczynieniem/
8.	Strom IV 161, 3, GCS 52, 320	εὐχαριστίας	eucharystia jako ofiara /na wzór ofiary Melchizedeka/
9.	Strom V 61, 4, GCS 52, 367	ἐν εὐχαριστίᾳ Kol 4, 2	modlitwa dziękczynna
10.	Strom V 61, 5, GCS 52, 367	ἡ εὐχαριστία	modlitwa dziękczynna

8 Termin εὐχαριστία występuje w Stromateis /cytuję: Strom/ oraz w Paed.

L.p.	Miejsce	Forma	Znaczenie
11.	Strom VII 62, 1, GCS 17, 44	τὴν εὐχαριστίαν	postawa dziękczynienia /towarzysząca korzystaniu z dóbr przez Boga stworzonych/
12.	Strom VII 79, 2, GCS 17, 56	εὐχαριστία	postawa dziękczynienia /jako stała dyspozycja/
13.	Paed I 22, 2, GCS 12, 103	εὐχαριστία	modlitwa dziękczynna /za tych, co wytrwali w Kościele/
14.	Paed I 22, 3, GCS 12, 103	τὴν εὐχαριστίαν	postawa dziękczynienia /jako element składowy Kościoła/
15.	Paed II 10, 3 GCS 12, 161	εὐχαριστίαν (τὴν δικαίαν τροφήν)	pokarm eucharystyczny /pokarm prawdziwy/
16.	Paed II 20, 1, GCS 12, 168	εὐχαριστία	pokarm eucharystyczny /Krew Chrystusa/
17.	Paed II 43, 1, GCS 12, 183	δι'εὐχαριστίας	modlitwa dziękczynna /obok psalmodii/
18.	Paed II 50, 1, GCS 12, 187	εὐχαριστία Ef 5, 4	miłe względem bliźnich usposobienie
19.	Paed II 96, 2, GCS 12, 215	μετὰ τὴν εὐχαριστίαν	modlitwa dziękczynna za otrzymane dobra /przed snem/
20.	Paed III 95, 4, GCS 12, 288	ἐν εὐχαριστίᾳ Kol 4, 2	modlitwa dziękczynna
21.	Paed III 101,3, GCS 12, 291	εὐχαριστίας δικαίας	modlitwy dziękczynne /należne Bogu/

Jak wynika z powyższego zestawienia, termin εὐχαριστία występuje w pismach Klemensa 21 razy, w tym w "Stromatach" 12 razy oraz w "Pedagogu" 9 razy. Generalnie można mówić o dwóch podstawowych gru-

pach znaczeniowych.

1. Wyraz εὐχαριστία oznacza: modlitwę dziękczynną, postawę dziękczynienia, wdzięczności względem Boga; miłe względem bliźnich usposobienie. W tym znaczeniu termin ten występuje u Klemensa aż 17 razy;

2. Wyraz εὐχαριστία oznacza pokarm eucharystyczny, tj. Ciało i Krew Chrystusa oraz ofiarę Nowego Testamentu, której figurą jest ofiara Melchizedeka. W tym znaczeniu termin ten występuje u Klemensa tylko 4 razy.

W sumie na 21 określeń εὐχαριστία tylko cztery dotyczą wprost eucharystii, co stanowi zaledwie 19% badanych terminów. Tak więc, omawiany rzeczownik w pierwszym rzędzie bywa używany przez Klemensa na określenie modlitwy dziękczynnej, wdzięczności i postawy dziękczynnej jako stałej dyspozycji psychicznej. W tym względzie Klemens wyraźnie nawiązuje do tradycji nowotestamentalnej, gdzie termin εὐχαριστία był używany, w tym właśnie znaczeniu, bardzo często. Wielce wymowny jest fakt, że aż ośmiokrotnie występuje u Klemensa wyraz εὐχαριστία w cytatach z listów Pawłowych, gdzie idea dziękczynienia jest tak żywa i wszechobecna⁹.

II. 'ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ - OFIARA NOWEGO PRZYMIERZA, POKARM EUCHARYSTYCZNY

a/ E u c h a r y s t i a o f i a r ą N o w e g o P r z y
m i e r z a. W IV Stomacie zamieszczona jest wypowiedź Klemensa,
która posiada fundamentalne znaczenie dla ustalenia jego poglądów
o eucharystii:

"Przez Salem rozumie się "pokój". Nasz Zbawiciel nazywa-
ny jest Królem Salemu; o tym mówi Mojżesz: Melchizedek,

-----
⁹ Por. Słownik Teologii Biblijnej, red. X. Léon-Dufour, tłum.
K. Romaniuk, Warszawa 1982, 259.

król Salemu, kapłan Boga Najwyższego, który daje wino i chleb, uświęcony pokarm, co stanowi prawzór dla eucharystii (εἰς τύπον εὐχαριστίας)¹⁰.

Wskazanie na ofiarę Melchizedeka jako na typ eucharystii, zdaje się implicite zawierać twierdzenie o tym, że eucharystia jest ofiarą. Wnioskowanie to próbowano osłabić, wskazując na wypowiedzi Klemensa, w których wyraźnie odrzuca potrzebę ofiar¹¹. I tak, w VII Stromacie, deklaruje Klemens swoje poglądy w tej materii dość jednoznacznie:

"Z tej przyczyny słusznie ofiar nie składamy Bogu, który przecież niczego sam nie potrzebuje, a wszystkiego wszystkim używa, ale /przez nie/ sławimy Tego, który sam siebie złożył na ofiarę oraz sami siebie składamy w ofierze ku uzyskaniu coraz większego braku potrzeb i coraz większej bezafektywności"¹².

Sprzeczność zostaje rozwiązana po rozważeniu kontekstu powyższej wypowiedzi. Okazuje się bowiem, że owszem Klemens odrzucał potrzebę ofiar krwawych, które praktykowane były w pogaństwie. Odnośnie do eucharystii akcentuje w innym miejscu potrzebę, by była sprawowana zgodnie z "regułą Kościoła" (κατὰ τὸν κανόνα τῆς ἐκκλησίας), kiedy potępia praktyki akwarian, którzy do eucharystii używali tylko samej wody, z wykluczeniem wina¹³.

W nauczaniu Klemensa pojawia się również pojęcie "ofiary Kościoła" (θυσία τῆς ἐκκλησίας), którą jest modlitwa doskonałego chrześcijanina /gnostyka/:

"A kiedy my powiadamy, że prawdziwie świętym ołtarzem jest dusza sprawiedliwa i że wznoszącym się z tego ołtarza dymem ofiarnym jest zbożna modlitwa, to nie chcą nam wierzyć"¹⁴.

10 Strom IV 161, 3, GCS 52, 319 n. Cytuję według zawartego jeszcze w rękopisie tłumaczenia J. Pliszczyńskiej.

11 Por. J. Quasten, Patrologia, I, Casale Monferrato 1967, 307.

12 Strom VII 14, 5, GCS 17, 11.

13 Strom I 96, 1-2, GCS 52, 61-62: "Przy tym słów chleb i woda" używa tu Logos zupełnie wyraźnie nie w stosunku do czego innego, jak do herezji, które używają chleba i wody do ofiarowania (εὐχαριστοῦσιν) niezgodnie z regułą Kościoła"; por. Prz 9, 15.

14 Strom VII 32, 4-5, GCS 17, 24.

Pojęcie modlitwy jako "ofiary Kościoła" funkcjonuje paralelnie i w niczym nie przeszkadza, by przyjąć, że Klemens uznawał ofiarniczy charakter eucharystii.

b/ **Eucharystia pokarmem.** W II księdze "Pedagoga" znajdujemy tekst dotyczący eucharystii, który ze względu na swą niezwykłą zawartość, bardzo często cytowany jest w podręcznikach patrologii¹⁵:

"Dwojaka jest Krew Pana: jedna cielesna, dzięki której zostaliśmy wybawieni od zguby, druga duchowa, dzięki której zostaliśmy namaszczeni. A pić Krew Jezusa oznacza uczestniczyć w nieśmiertelności Pana. Duch jest siłą Logosu, jak krew jest siłą ciała. Analogicznie więc miesza się wino z wodą, jak duch łączy się z człowiekiem; pierwsza mieszanka, wody i wina, syci nas ku wierze; druga zaś, ducha, prowadzi nas do nieśmiertelności; połączenia (κρᾶσις) natomiast obu tych rzeczy, tj. napoju i Logosu (ποτοῦ τε καὶ λόγου), nazywa się eucharystią (εὐχαριστία κέκληται), darem chwalebny i wspaniałym. Kto go spożywa z wiarą, zostaje uświęcony na ciele i na duszy"¹⁶.

W powyższym tekście mówi Klemens o napoju eucharystycznym, którym jest Krew Chrystusa. Czyni przy tym wyraźne rozróżnienie między krwią cielesną Chrystusa, przez którą dokonało się dzieło zbawienia i Krwią eucharystyczną, która jest napojem życia wiecznego. Napój ten powstaje przez połączenie wody i wina oraz Logosu, tj. Chrystusa. W tym sformułowaniu zawarta jest teza o prawdziwej obecności Chrystusa w Krwi eucharystycznej oraz wyraźne stwierdzenie, że materia eucharystii jest woda i wino. Mówi też o owocach eucharystii, którymi są uświęcenie cielesne i duchowe oraz udział w nieśmiertelności Chrystusa.

W innym miejscu czyni Klemens wzmiankę, dość ogólną, o rozdzielaniu eucharystii, które porównuje do przekazywania kerygmatu pisemnego¹⁷. W I Stromacie tak pisze na ten temat:

---

15 Por. B. Altaner, *Patrologia*⁶, Casale Monferrato 1968, 199; J. Quasten, dz. cyt., 308; S. Pieszczocho, *Patrologia*, Poznań 1964, 94.

16 Paed II 19,4 - 20,1, GCS 12, 167 n.

17 Na temat kerygmatu pisemnego zob.: F. Drączkowski, *Kerygmat pi-*

"Ci dwaj muszą się nawzajem kontrolować: jeden - czy gozdzien jest mówić i utrwałać to dla potomności na piśmie, drugi zaś - czy jest w prawie słuhać to i czytać. Podobnie rzecz się ma z rozdawaniem eucharystii (εὐχαριστῶν). Niektórzy ją dzielą, jak zwyczajowo przyjęte, każdemu z wiernych pozostawiając do dyspozycji wziąć swą część (τὴν μοῖραν)"¹⁸.

Wyrażenia mówiąc o "dzieleniu" i "braniu swej części" zdają się wskazywać, że autor miał na myśli Chleb eucharystyczny. W pismach Klemensa nie brak wypowiedzi, w których akcentuje się potrzebę pożywania Ciąła i picia Krwi Pańskiej, poprzez które winniśmy porzucać starego człowieka, "Zbawiciela zaś przechowywać w sercu"¹⁹.

III. 'ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ - STAŁA POSTAWA DZIĘKCZYNIENIA

W wykładzie Klemensa Aleksandryjskiego termin εὐχαριστία najwięcej, bo aż 8 razy, został użyty w znaczeniu "postawa dziękczynienia", "wdzięczność", "dziękczynienie". Zwrot μετ'εὐχαριστίας - "z wdzięcznością" występuje aż 6 razy. Fakt ten nie jest rzeczą przypadku. Należy bowiem uświadomić sobie, że w czasach Klemensa poważnym problemem były sekty heterodoksyjne o charakterze enkratycznym, żądające stosowania w życiu rygorystycznie rozumianej ascezy. W zakresie praktyki życia codziennego sekty te żądały wyeliminowania spożywania pokarmów mięsnych i picia wina²⁰. Przyjmowały też niezwykle radykalną postawę względem małżeństwa i rodziny, zakazując wstępowania w związki małżeńskie, i - co za tym idzie - płodzenia potomstwa. Twierdziły, że pożycie seksualne i narodziny są przeklęte i zabronione przez nowe prawo, które przyniósł Chrystus²¹. Wśród głównych przedstawicieli tych sekt wylicza Klemens Marcjonistów, Tacjanitów

-----
semny w teorii i praktyce Klemensa Aleksandryjskiego, RTK 26/1979/
z. 6, 21-43.

18 Strom I 5, 1, GCS 52, 5.

19 Paed I 42,3 - 43,1, GCS 12, 115.

20 Strom III 85, 1-2, GCS 52, 235.

21 Strom III 49, 1, GCS 52,218; 80,3,GCS 52,232; 91,1,GCS 52,238; 102,3 ,GCS 52,243: por. F. Drączkowski, Świętość małżeństwa i rodziny według Klemensa Aleksandryjskiego,VoxP 5/1985/z.8-9,96-110.

i zwolenników Kasjana²².

Klemens stanowczo przeciwstawiał się tym tendencjom, piętnując ich bluźnierczy charakter, uwłaczający mądrości i dobroci Boga. Podkreślał, że wszystkie rzeczy stworzone przez Boga są dobre. Człowiek winien z nich korzystać, zachowując równocześnie stałą postawę wdzięcznienia za wszystkie dary Boże. Fakt istnienia herezji o takich tendencjach wpłynął stymulująco na Klemensa, skłaniając go do wyeksponowania postawy wdzięcznienia jako wyrazu uwielbienia i czci dla Stwórcy. Nawiązuje przy tym do wypowiedzi św. Pawła, który spotykał się z podobnymi problemami. Postawa wdzięczności Bogu winna stać towarzyszyć zarówno tym, którzy spożywają mięso i piją wino, jak i tym, którzy tego nie czynią; tym, którzy żyją w związkach małżeńskich, jak i tym, którzy zachowują celibat. Znamienna w tym zakresie jest następująca wypowiedź:

"Z tego wynika w sposób konieczny, że nie należy wzbraniać wchodzenia w związki małżeńskie, ani spożywania mięsa, ani picia wina, napisane jest bowiem: Pięknie moralnie rzeczą jest nie jeść mięsa ani nie pić wina, jeżeli to wywołuje zgorznienie, i pięknie jest pozostawać tak jak ja; lecz ten, który używa z wdzięcznością i który nie używa też z wdzięcznością, stosując wstrzemięźliwe użycie, niech żyje zgodnie z rozumem"²³.

Co więcej, Klemens idzie jeszcze dalej, mianowicie, broniąc postawy korzystania z dóbr stworzonych, uważa ją nawet za lepszą od postawy wyrzeczenia. Jego bowiem zdaniem przyjaciel Boga, czyli gnostyk,

"robiąc użytek z rzeczy ziemskich nie tylko okazuje tym wdzięczność i podziw dla aktu stworzenia, ale przez właściwe ich zastosowanie zyskuje uznanie"²⁴.

-
- 22 Na temat tych sekt zob. F. Drączkowski, Niektóre tendencje i zasady pierwszych wspólnot heterodoksyjnych na podstawie Stromatów Klemensa Aleksandryjskiego RTK 23/1976/ z. 4, 70-75.
- 23 Strom III 85, 2, GCS 25, 235; por. 1 Tm 4, 4; Rz 14, 6; por. Strom III 85, 1, GCS 52, 235; 86, 1, GCS 52, 235.
- 24 Strom III 83, 3, GCS 52, 234.

Pochwała takiej postawy nie oznacza bynajmniej aprobaty hedonizmu w życiu chrześcijańskim. Wręcz przeciwnie, korzystaniu, zdaniem Klemensa, winien towarzyszyć stały dystans wobec rzeczy materialnych i ciągła gotowość do ich wyrzeczenia się, gdyby zaszała taka potrzeba. Przyjaciela Boga winna cechować beznamiętność. Nawiązując do słów św. Pawła, pisze:

"I wiemy, że trafnie zostało powiedziane. Winniśmy bowiem zachowywać się tak jakby goście i wędrowcy; pozostający w stanie małżeńskim, a jako niepozostający; posiadający, a jakby jednocześnie nieposiadający; płodzący dzieci, a jakby rodzący śmiertelnych. Jednym słowem, jakby ci, którzy gotowi są porzucić majątki, jakby ci, którzy nawet i bez żony żyć będą, jeśli zajdzie potrzeba; używając tego, co zostało stworzone, beznamiętnie, z pełną wdzięcznością (μετ'εὐχαριστίας) oraz wielkodusznością"²⁵.

Czynnikami pomocniczymi w zakresie doboru jakości i ilości dóbr stworzonych, winny być - zdaniem Klemensa - rozum oraz właściwa postawa moralna, daleka od płytkiego hedonizmu. Dlatego też doskonały chrześcijanin, czyli "gnostyk korzysta z dóbr stworzonych, ale, ilekroć rozum wybierze oraz ile wybierze; pełen wdzięczności (εὐχαριστίας) dla Stwórcy; oraz okazuje się panem nad przyjemnością ich użycia"²⁶.

Postawa dziękczynienia winna, zdaniem Klemensa, towarzyszyć nie tylko korzystaniu z dóbr stworzonych, ale winna być stałą dyspozycją wewnętrzną, obejmującą serce i umysł chrześcijanina, obecną w każdej sytuacji życiowej, nie wyłączając momentów krzyża i cierpienia. Przykład takiej dyspozycji dali apostołowie, którzy nawet podczas mąk i cierpień fizycznych trwali w dziękczynieniu, wpływającym z wiary heroicznej:

"Czy nie wykazali w sposób jak najbardziej widoczny swej wiary w nadzieję pośmiertną, gdy w czasie największych tortur wyrażali wdzięczność Bogu? Niezłomną, myślę, wiarę posiadali. A tej wierze towarzyszyły wierne czyny"²⁷.

---

25 Strom III 95, 3, GCS 52, 240; por. Hbr 11, 13; 1 Kor 7, 29-31.

26 Strom VII 62, 1, GCS 17, 44 n.

27 Strom VII 64, 3, GCS 17, 46.

Charakterystykę przyjaciela Boga, żyjącego w radości i nieustannym dziękczynieniu, zawarł Klemens w następującym opisie:

"Ten to gnostyk przez cały dzień i przez całą noc mową i czynem pełniąc polecenia Pana, doznaje wielkiej radości i to nie tylko rankiem, gdy wstaje, i w południe, lecz także przechadzając się i kładąc się spać i kiedy się ubiera, i kiedy się rozbiera. I uczy swego syna /jeśli to jest potomek męski/ i nie daje się rozdzielić z przykazaniami i z nadzieją, stale przy tym Bogu wyraża swą wdzięczność (εὐχαριστῶν ἀεὶ τῷ θεῷ), podobnie jak owe istoty, które wedle alegorycznego opowiadania Izajasza słauiły Boga"²⁸.

IV. 'ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ - MODLITWA DZIEKCYNNNA

Termin εὐχαριστία w pismach Klemensa bywa używany nie tylko na określenie "postawy dziękczynienia" i "wdzięczności" względem Boga, ale również na oznaczenie modlitwy dziękczynnej. Autor nasz bowiem wyraźnie stwierdza, że εὐχαριστία jest "rodzajem modlitwy" (εἶδος τῆς εὐχῆς)²⁹. Modlitwę dziękczynną wyraźnie wymienia jako coś odrębnego, gdy zachęca, by naszą przyjaźń względem Boga umacniać przez "dziękczynienia i psalmodie" (δι' εὐχαριστίας καὶ ψαλμῶδᾶς)³⁰. Cytuje też wypowiedź Izydora, który stwierdza, że ten rodzaj modlitwy, jakim jest modlitwa dziękczynna (εὐχαριστία), może przejść w modlitwę błagalną (εἰς αἰτησίς)³¹.

Określa też, kiedy należy kierować do Boga tego rodzaju modlitwę. Podaje m.in., że modlitwę dziękczynną należy odmawiać po posiłku oraz przed udaniem się na spoczynek³². Oznacza też przedmiot modlitwy dziękczynnej. Najpierw stwierdza ogólnie, że winniśmy dziękować za całokształt dóbr materialnych i duchowych. Nawiązując do słów św. Pawła: "trwajcie przy modlitwie w czujności, składając dziękczynienie" wyjaśnia, że "dziękczynienie (εὐχαριστία) dotyczy nie tylko duszy i dóbr duchowych, lecz również ciała i dóbr

28 Strom VII 80, 4, GSC 17, 57.

29 Strom VII 79, 2, GSC 17, 56.

30 Paed II 43, 1, GCS 12, 183.

31 Strom III 2, 3, GCS 52, 196.

32 Paed II 96,1, GCS 12, 215; por. Plutarchus, Moralia 654 f.

duchowych, lecz również ciała i dóbr cielesnych"³³. Dziękować winniśmy, zdaniem Klemensa, nie tylko za wszystkie dobra otrzymane od Boga, ale również za całokształt historii naszego życia, tj. za wydarzenia minione, za obecne i za te, które nastąpią, innymi słowy mówiąc - "za to, co już minęło, za to, co się dzieje, za to, co jeszcze ma nastąpić, a co dzięki wierze już jest niejako obecne"³⁴.

V. 'ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ - ELEMENT SKŁADOWY KOŚCIOŁA

W I księdze "Pedagoga" zamieszczona jest ważna wypowiedź dotycząca relacji pojęć εὐχαριστία i ἐκκλησία :

"Przeto Chrystus Król spogląda z góry na nasz uśmiech i z okna - jak mówi Pismo /Rdz 26, 8/ - wyglądając, patrzy na wdzięczność (τὴν εὐχαριστίαν), uwielbienie, radość, wspierającą wytrwałość, zespolenie tego wszystkiego (τὴν τούτων συμπλοκὴν), tj. Kościół (τὴν ἐκκλησίαν), Jego własny Kościół, ukazując swoje oblicze, którego jedynie brakowało Kościołowi, będącemu już doskonałym dzięki głowie Królewskiej"³⁵.

Dla naszej problematyki najważniejsze jest stwierdzenie, zawarte w powyższym tekście, że Kościół jest zespoleniem wielu różnych wartości, wśród których wymieniona jest εὐχαριστία. Ze względu na ogólny charakter powyższej wypowiedzi termin εὐχαριστία może być rozumiany bardzo szeroko, tj. nie tylko jako "wdzięczność", ale również jako "dziękczynienie", "postawa dziękczynna", "modlitwa dziękczynna". Teza powyższa, w kontekście tego wszystkiego, co wyżej zostało powiedziane na temat rzeczownika εὐχαριστία, wydaje się dość jasna i konsekwentna. Kościół bowiem, według Klemensa, składa się z Głowy i Ciała stanowiąc wspólnotę życia Chrystusa, Boga w Trójcy jedynego i ludu Bożego³⁶. Jeśli każdy wierny rozwija w sobie postawę dziękczynienia i realizuje program wyżej nakreślony, trwając stale w dziękczynieniu, to można powiedzieć, że tak jak Kościół jest zespoleniem wiernych w Chrystusie, tak też jest zespoleniem "wdzięczności" i "dziękczynienia", które jest obecne w życiu każdego członka Ludu Bożego. Zatem

33 Strom V 61, 5, GCS 52, 367; por. Kol 4, 2.

34 Strom VII 79, 2, GCS 17, 56.

35 Paed I 22, 3, GCS 12, 103.

36 Por. F. Drączkowski, Kościół-Agape według Klemensa Aleksandryjskie-

na ile Kościół jest zespoleniem wiernych, na tyle też jest zespoleniem "dziękczynienia".

Powyższą interpretację można by też rozszerzyć o aspekt eucharystyczny. Termin εὐχαριστία oznacza przecież nie tylko "dziękczynienie", ale również Ciało i Krew Pańską, tj. pokarm eucharystyczny, którym się karmią wszyscy wierni oraz Ofiarę Nowego Przymierza, w której uczestniczą wszyscy członkowie ludu Bożego. Kościół zatem byłby zespoleniem wiernych i Chrystusa eucharystycznego, obecnego w każdym z nich.

Termin εὐχαριστία przyjmuje w pismach Klemensa jeszcze jedno dość zaskakujące znaczenie, dotyczące postawy wiernych względem siebie. Klemens, mając na uwadze sferę życia codziennego, nawołuje za św. Pawłem do właściwego, budującego zachowania w mowie. Cytuje następujące słowa z Listu do Efezjan:

"Niech nie wychodzi z waszych ust żadna mowa szkodliwa, lecz tylko budująca /.../. O nierządzie zaś i wszelkiej nieczystości albo chciwości niechaj nawet mowy nie będzie wśród was, jak przystoi świętym. Raczej winno być wdzięczne usposobienie (εὐχαριστία)"³⁷.

Cały kontekst powyższej wypowiedzi zdaje się wskazywać na to, że Klemens przez wyraz εὐχαριστία rozumiał "miłe względem bliźnich usposobienie"³⁸. Zatem εὐχαριστία, jako postawa wdzięczności względem Boga, w relacjach międzyludzkich winna przejawiać się jako właściwie rozumiana, pełna wdzięku kurtuazja. Ten czynnik znajduje pełne dowartościowanie w doktrynie Klemensa, który wielokrotnie eksponuje potrzebę zdrowego savoir-vivre, czego liczne świadectwa znajdujemy w II i III księdze "Pedagoga". Wszystko zdaje się wskazywać na to, że - zdaniem Klemensa - dobrze rozumiana εὐχαριστία ma również swój wymiar eklezjalny w pionie formowania właściwych obyczajów.

-----
go, Lublin 1983, 129.

37 Paed II 50,1,GCS 12, 187; por. Ef 4, 29; 5, 4.

38 Listy więzienne świętego Pawła, oprac. A. Jankowski, Poznań 1962, 469: "Jednakże już w starożytności chrześcijańskiej miało zwolenników przepuszczenie, że słowo to należy czytać εὐχαριστία, a przez nie rozumieć miłe względem bliźnich usposobienie, analogicznie do zaleceń Kol 4, 6 /Klemens Aleksandryjski, Orygenes, Hieronim, Kajetan/. Sens ten - trzeba przyznać - bardziej od "dziękczynienia" harmonizowałaby z bliższym kontekstem".

W podsumowaniu należy zaznaczyć, że termin εὐχαριστία w pismach Klemensa przyjmuje o wiele szerszy zakres znaczeniowy, niż to ma miejsce w dzisiejszej teologii, gdzie wyraz ten bywa prawie wyłącznie używany na określenie Ofiary i pokarmu eucharystycznego. Co prawda i w tych znaczeniach termin ten występuje u Klemensa, lecz w proporcji do całości problematyki, zajmuje zaledwie jedną piątą część. Na temat eucharystii jako Ofiary Nowego Przymierza znajdujemy zaledwie jedną, dość lakoniczną wzmiankę, o tym że ofiara Melchizedeka jest typem eucharystii. Klemens przypomina też, że materia Ofiary eucharystycznej jest wino i woda, a to z racji polemiki z akwarianami, którzy do eucharystii używali wyłącznie wody. Nieco więcej uwagi poświęcił Klemens sprawie pokarmu eucharystycznego. Poucza o prawdziwości obecności Chrystusa pod postaciami chleba i wina. Przypomina o potrzebie przyjmowania Ciała i Krwi Pańskiej, poprzez które realizuje się nasze uświęcenie i zagwarantowany jest udział w nieśmiertelności Chrystusa.

Nawiązując do tradycji nowotestamentalnej Klemens w pierwszym rzędzie używa terminu εὐχαριστία na określenie "dziękczynienia" rozumianego jako stałej postawy wdzięczności względem Boga. Polemizując z sektami enkratyckimi akcentuje, że wszystko, co Bóg stworzył, jest dobre. Dlatego też człowiek winien korzystać ze wszystkich dóbr zachowując stałą postawę dziękczynienia. Podobnie wyraża się o pozycji małżeńskim, które sekty skrajnie ascetyczne zdecydowanie odrzucały. Εὐχαριστία jako stała dyspozycja psychiczna winna wyrażać się w dziękczynieniu za wszystkie dobra duchowe i materialne, za wszystkie wydarzenia całego życia. Dziękować Bogu należy o każdej porze dnia i nocy, w każdej sytuacji, nie wyłączając chwili krzyża i cierpienia. Owocem takiej postawy jest radość. Ideał tak rozumianej postawy dziękczynnej realizuje w pełni gnostyk, tj. doskonały chrześcijanin, przyjaciel Boga.

Termin εὐχαριστία występuje też u Klemensa w znaczeniu modlitwy dziękczynnej, określanej wyraźnie przez niego jako osobny "rodzaj modlitwy". Autor nasz określa przedmiot i okoliczności, w jakich należy odmawiać modlitwy dziękczynne. Dość nieoczekiwanie spotykamy u Klemensa użycie rzeczownika εὐχαριστία na określenie "miłego względem bliźnich usposobienia". Syntetycznym ujęciem omawianej problematyki jest stwierdzenie, że εὐχαριστία jest elementem składowym Kościoła. W wizji Klemensa identyfikują się: Chrystus

eucharystyczny obecny w sercach wszystkich wiernych z Chrystusem Głową Mistycznego Ciała; Kościół jako zespolenie wiernych, którzy żyją dziękczynieniem i wdzięcznością, jest poniekąd zespoleniem samego dziękczynienia. Εὐχαριστία przynależy do istoty Kościoła, określając jego postawę i związek z Chrystusem.

Ks. Franciszek Drączkowski - Lublin

DER BEGRIFF "EUCHARISTIE" IN DEN SCHRIFTEN DES CLEMENS VON ALEXANDRIA

/Zusammenfassung/

Der Begriff "Eucharistie" tritt 21 mal in den Schriften des Clemens von Alexandria auf. Generall kann man zwei Bedeutungsgruppen unterscheiden: 1. Der Begriff "Eucharistie" bedeutet die eucharistische Nahrung, d.h. den Leib und das Blut Christi, sowie das Opfer des Neuen Bundes, dessen Figur das Opfer Melchisedeks ist. In dieser Bedeutung tritt der Begriff bei Clemens nur 4 mal auf. 2. Der Begriff "Eucharistie" bedeutet das Dankgebet, die dauernde Haltung der Danksagung, der Dankbarkeit Gott gegenüber, die den Nächsten gegenüber freundliche Art. In dieser Bedeutung tritt der Begriff in Clemens' Schriften 17 mal auf. An die Briefe des Paulus anknüpfend /i Tim 4, 1-4; Röm 14, 6/, benutzt Clemens das Substantiv "eucharistia" vor allem zur Bezeichnung einer ständigen Dankbarkeitshaltung, verstanden als dauernde psychische Disposition, die in der Danksagung für alle geistigen und materiellen Güter und für alle Ereignisse des ganzen Lebens zum Ausdruck kommen sollte. Got danken soll man zu jeder Tages- und Nachtzeit, in jeder Situation, die Momente des Kreuzes und Leidens nicht ausgeschlossen. Die Frucht einer solchen Haltung ist die Freude. Das Ideal einer so verstandenen Danksagungshaltung realisiert der wirkliche Gnostiker, d.h. der Freund Gottes, vollkommen. Der Begriff "Eucharistie" kommt bei Clemens auch in der Bedeutung des Dankgebets vor, das von ihm ausdrücklich als eine besondere "Gebetsart" bezeichnet wird.

Als synthetische Fassung der besprochenen Problematik wird festgestellt, dass die "Eucharistie" ein Bestandteil der Kirche ist. Im Clemens' Sicht sind identisch miteinander: der in den Herzen aller Gläubigen gegenwärtige eucharistische Christus mit Christus als dem Haupt des mystischen Leibes; die Kirche als die Vereinigung der Gläubigen, die in ständiger Danksagung und Dankbarkeit leben, ist gleichsam eine Vereinigung der Danksagung selbst. Die "Eucharistie" gehört zum Wesen der Kirche, indem sie deren Haltung und Verbindung mit Christus bestimmt.